

УДК: 346.1:347.191 (477) (045)

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2020-72-3-96-102>

Колосов Руслан Віталійович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Маріуполь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3080-729X>

ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ, ЗМІНИ ТА ПРИПИНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті розглянуто особливості правового регулювання підстав виникнення, зміни та припинення корпоративних прав. Автором на основі ґрунтовного аналізу відповідного законодавства та наукової літератури визначено підстави виникнення, зміни чи припинення корпоративних відносин та зроблено спробу їхньої класифікації. На підставі проведеного дослідження сформульовано низку висновків і пропозицій, спрямованих на вдосконалення корпоративного законодавства. Запропоновані результати можуть стати підґрунтям для подальших наукових розвідок.

Ключові слова: корпоративні права; корпоративні відносини; підстави виникнення, зміни та припинення корпоративних прав; статутний капітал; частка в статутному капіталі.

Постановка проблеми. Проблема визначення та класифікації підстав набуття корпоративних прав є однією з найбільш значущих у корпоративних правовідносинах. Вона породжує низку суперечностей на практиці, тому на сьогодні виникла гостра потреба у створенні теоретичного підґрунтя, пов'язаного зі з'ясуванням особливостей моменту виникнення, зміни та припинення корпоративних прав. Пояснюється це двома взаємопов'язаними факторами: недостатністю розробки цих питань у науковій літературі та прогалинами чи колізіями корпоративного законодавства. Тому наразі, як бачимо, ці питання не втратили своєї актуальності й потребують детального висвітлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідження корпоративних прав та визначення підстав виникнення, зміни та припинення корпоративних прав у своїх працях приділяли увагу В. А. Васильєва, О. М. Вінник, Н. С. Глусь, Ю. М. Жорнокуй, О. Р. Кібенко, С. С. Кравченко, В. М. Кравчук, В. В. Луць, І. Б. Саракун, І. В. Спасибо-Фатєєва та інші. Проте не всі аспекти правового регулювання виникнення, зміни та припинення корпоративних прав можна вважати до кінця з'ясованими та науково обґрунтованими.

Формулювання цілей статті. Метою наданої роботи є встановлення особливостей правового регулювання набуття корпоративних прав та підстав їхньої зміни й припинення.

Виклад основного матеріалу. Цивільний кодекс України не містить визначення поняття «корпоративні права». Проте воно розкривається в ч. 1 ст. 167 Господарського кодексу України, відповідно до якої корпоративні права — це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами. Аналогічним чином визначаються корпоративні права у п. 14.1.90 Податкового кодексу України. Це сталося після внесення змін до Податкового кодексу, на

підставі Закону № 1797-VIII від 21.12.2016, якими були усунуті певні термінологічні розбіжності у визначенні корпоративних прав.

Інший підхід застосовано в ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства», п. 8. якої розглядає корпоративні права як сукупність майнових і немайнових прав акціонера — власника акцій товариства, які випливають із права власності на акції, що включають право на участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів та активів акціонерного товариства в разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами.

Як бачимо, термін «корпоративні права» не є стійким та усталеним, і розуміння цього є дуже важливим з точки зору дослідження підстав виникнення, зміни та припинення корпоративних відносин. Ключовими для цього є два нормативні положення:

1) корпоративні права виникають, змінюються чи припиняються лише на корпоративних підприємствах (юридичних особах корпоративного типу). Варто зазначити, що Господарський та Податковий кодекси оперують поняттям «корпоративні права» стосовно господарської організації, яке, на переконання автора, є занадто широким для цих правовідносин;

2) виникнення, зміна чи припинення корпоративних прав нерозривно пов'язані з часткою в статутному капіталі чи в статутному фонді корпоративного підприємства.

Такі законодавчі дефініції дозволяють пересвідчитись, що законодавець установлює мінімум дві підстави (юридичні факти) для виникнення в особи корпоративних прав: 1) наявність корпоративного підприємства, створеного й зареєстрованого у встановленому законом порядку; 2) наявність частки особи в статутному капіталі такого підприємства, що може підтверджуватися внесенням вкладу, паю, купівлею акції тощо.

Дійсно, будь-яке корпоративне підприємство пов'язане з об'єднанням капіталів, тобто учасник, реалізуючи своє право засновництва, передає корпоративному підприємству у власність майно (частку майна), набуваючи натомість деяких майнових та немайнових повноважень. Тому дуже важливо встановити момент виникнення, зміни чи припинення корпоративних відносин.

Для кращого розуміння цього треба усвідомлювати правову природу корпоративних прав. У юридичній літературі під корпоративним правом у цивільно-правовому значенні вважається правовий зв'язок, який виникає між засновником (учасником) юридичної особи та новоствореним суб'єктом у результаті реалізації засновницького права. Цей правовий зв'язок є визначальним і виступає стержнем усієї низки суб'єктивних корпоративних прав [1, с. 159]. Тобто особа, вступаючи в корпоративне підприємство, набуває весь комплекс корпоративних прав або повністю їх утрачає внаслідок припинення корпоративних правовідносин. Завдяки цьому право участі в господарському чи іншому підприємницькому товаристві є тим фундаментом, на якому виникає чи зникає юридичний зв'язок між особою та корпоративним підприємством.

Як було з'ясовано раніше, такий правовий зв'язок безпосередньо залежить від настання низки юридичних обставин (фактів):

1) створення корпоративного підприємства;

2) унесення частки в статутний капітал корпоративного підприємства. Якраз із цими юридичними обставинами пов'язаний момент виникнення корпоративних прав. Варто усвідомлювати, що не завжди потрібна сукупність указаних юридичних фактів для виникнення корпоративних відносин. Наприклад, при купівлі-продажу, даруванні, спадкуванні частки (паю, вкладу) немає необхідності створювати корпоративне підприємство (воно вже існує), та й унесення власне частки не завжди відбувається, бо змінюються суб'єкти корпоративних відносин: один учасник вибуває, а інший займає його місце.

У зв'язку з цим, можна виділити такі підстави виникнення корпоративних прав:

– заснування корпоративного підприємства;

- прийняття учасника до корпоративного підприємства;
- придбання частки в статутному капіталі корпоративного підприємства.

В. М. Кравчук [2, с. 263] та І. Б. Саракун [3, с. 7] поділяють підстави виникнення корпоративних правовідносин на дві групи: первісні й похідні. На їхню думку, створення товариства є головною первинною підставою виникнення корпоративних правовідносин, а похідними підставами є всі інші способи набуття участі в господарських товариствах, зокрема на підставі договору.

Первинна підстава набуття корпоративних прав пов'язана зі створенням юридичної особи корпоративного типу та діями, які необхідні для цього. Як справедливо зауважує В. М. Кравчук, про будь-яку участь у товаристві може йтися лише після створення товариства, адже українське законодавство не визнає правосуб'єктності за незареєстрованими товариствами, як, наприклад, у німецькому законодавстві [4, с. 11]. У такому разі правовідносини виникають із моменту державної реєстрації товариства.

Дії щодо створення корпоративного підприємства є, як правило, стандартизованими та містять у собі:

- укладення засновницького договору;
- затвердження статуту;
- прийняття учасників, унесення ними внесків до статутного капіталу;
- випуск акцій тощо.

Такий етап характеризується тим, що набуття корпоративних прав відбувається *безпосередньо від юридичної особи* та з особливостями, установленими для кожної організаційно-правової форми (курсив мій. — *Р. К.*).

Похідні підстави набуття корпоративних прав уже, зазвичай, пов'язані з волевиявленням учасників корпоративного підприємства. Ними можуть бути: відступлення часток, купівля-продаж, дарування часток (акцій), вихід учасника з корпоративного підприємства, який найчастіше відбувається шляхом подання відповідної заяви (курсив мій. — *Р. К.*).

Як справедливо зазначається в юридичній літературі, дії, які пов'язані з підставами набуття корпоративних прав, також можна поділяти за критерієм належності останніх. *До первинних* (коли набуття відбувається безпосередньо від юридичної особи) належать такі, як створення юридичної особи; прийняття учасника; придбання акцій нової емісії; продаж акцій чи часток, які належать юридичній особі. *До похідних* (коли набуття корпоративних прав відбувається від учасників юридичної особи) — відступлення частки, продаж акцій, спадкування часток [5, с. 261]. Усі ці дії є однією з форм реалізації корпоративних прав (курсив мій. — *Р. К.*).

Аналізуючи наведене, надамо деякі пояснення чи доповнення. Так підставою виникнення корпоративних відносин є створення не будь-якої юридичної особи, а лише юридичної особи корпоративного типу, однією з основних ознак якої є те, що її статутний капітал поділений на частки. Зі свого боку, прийняття учасника може виступати як первинною, так і похідною підставою. Це залежить від того, на якому етапі (створення чи функціонування корпоративного підприємства) це відбувається. Це ж саме стосується купівлі акцій акціонерного товариства (далі — АТ). Якщо це відбувається шляхом підписки на акції під час створення АТ, то буде первісною підставою. Проте акція здебільшого є цінним папером із необмеженою оборотоздатністю, тобто вона може вільно купуватися і продаватися. За цих умов таку купівлю-продаж акцій уже можна трактувати як похідну (вторинну) підставу виникнення корпоративних відносин. До того ж прийняття учасника може відбуватися за умови збільшення статутного капіталу. Такі випадки необхідно розглядати як похідні підстави для виникнення корпоративних правовідносин.

Розглядаючи похідні підстави, зазначимо, що їхній перелік є значно ширшим. Ними, крім уже названих (продаж акцій із боку акціонера, відступлення чи відчуження частки, її спадкування), є укладення певної частини договорів про передачу майна у власність, як-от:

купівля-продаж, міна, дарування. Варто наголосити, що в разі набуття корпоративних прав за вказаними цивільно-правовими договорами є певні особливості визначення моменту набуття корпоративних прав. Зазвичай, це момент укладення договору. Проте якщо законом передбачена процедура обов'язкового нотаріального посвідчення або державної реєстрації договору, то момент виникнення корпоративних прав зводиться до виконання вказаних дій. Хоча також слід усвідомлювати, що укладення договору, його нотаріальне посвідчення чи державна реєстрація може збігатися в часі.

Відповідно до Постанови Вищого господарського суду України (далі — ВГС України) від 26.02.2016 № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин», особа стає носієм корпоративних прав із моменту набуття права власності на акції акціонерного товариства або приєднання до інших юридичних осіб [6]. До речі, Рекомендації Президії ВГС України «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28.12.2007, які на підставі вищенаведеної постанови втратили чинність, містили дещо іншу редакцію. У них указувалось, що особа стає носієм корпоративних прав із моменту набуття права власності на акції акціонерного товариства або вступу до інших господарських товариств [7]. Така новела є цілком доцільною, оскільки корпоративні відносини виникають не тільки в господарських товариствах, а в інших юридичних особах корпоративного типу.

Однією зі специфічних підстав виникнення, зміни чи припинення корпоративних прав є також рішення суду, що набрало законної сили. Дійсно, право власності на частку в статутному капіталі корпоративного підприємства може змінювати свого власника, якщо суд дійде висновку, що для цього є законні підстави.

Таким чином, зважаючи на буквальне тлумачення норм наведеного законодавства, дозволимо собі стверджувати, що підставою виникнення корпоративних прав є складний юридичний факт, а вірніше, їхня сукупність. Так, особа буде вважатися власником корпоративних прав лише за наявності таких умов:

- 1) унесення корпоративного підприємства до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України в порядку, установленому законодавством;
- 2) унесення частки до статутного капіталу корпоративного підприємства (це може відбуватися в різних формах: безпосереднє внесення, купівля акцій тощо);
- 3) набуття права власності на частку у встановленому законодавством порядку, що нерозривно пов'язано з виконанням майбутніми власниками корпоративних прав своїх обов'язків стосовно корпоративного підприємства.

Природно, що корпоративні відносини є динамічними за своєю сутністю і не перебувають у статиці. Наприклад, зміна корпоративних прав має місце внаслідок збільшення чи зменшення розміру або номінальної вартості частки в статутному капіталі, реорганізації корпоративного підприємства, виходу учасника або в разі смерті учасника — фізичної особи, що може призвести до перерозподілу його частки серед інших учасників.

Підставами припинення корпоративних відносин можуть бути такі юридичні факти:

- реорганізація та ліквідація корпоративного підприємства;
- вихід учасника (засновника) з корпоративного підприємства;
- відчуження всіх своїх акцій акціонером іншому акціонеру чи третій особі в акціонерному товаристві (у такому разі корпоративні відносини припиняються лише стосовно нього);
- перетворення господарського товариства на товариство з одним учасником, унаслідок виходу всіх інших з його складу;
- перетворення такого товариства на приватне підприємство тощо [8, с. 51].

Варто усвідомлювати, що в окремих випадках за особою, яка втратила право власності на частку в корпоративному капіталі (акцію) і, відповідно, статус учасника (акціонера) товариства, можуть зберігатися певні корпоративні права. Правовий статус такої

особи можна охарактеризувати як «колишній учасник», а її права щодо товариства — як «залишкові корпоративні права», оскільки цей термін значно краще, на нашу думку, передає сутність решти прав, які залишаються в особи після припинення участі в товаристві, аніж термін «надкорпоративні права» [9, с. 51].

Отже, припинення участі в товаристві не в усіх випадках означає повне припинення правовідносин між товариством та його колишнім учасником: у деяких випадках такі правовідносини спрощуються, деградують, утрачають якість правового зв'язку, але все ж таки тривають ще певний час *post factum* через існування залишкових корпоративних прав, які варто розуміти як права, що виникають у колишнього учасника на підставі факту припинення участі в товаристві та права власності на частку (право вимагати вартості частини майна, пропорційну розміру частки колишнього учасника виключення або виходу учасника в товариствах, відмінних від АТ) або продовжують існувати попри припинення участі в товаристві у зв'язку з юридичним фактом, що мав місце під час перебування особи в складі учасників товариства (право на дивіденди в зазначених вище випадках) [9, с. 51].

Слід підкреслити, що остаточне припинення корпоративних прав відбувається лише після внесення змін в установчі документи корпоративного підприємства, що має бути відображено в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України (далі — ЄДРПОУ).

На думку автора, усі підстави припинення корпоративних прав можна поділити на *об'єктивні* та *суб'єктивні*.

До *перших* належать: ліквідація або реорганізація корпоративного підприємства чи смерть учасника — фізичної особи або інші підстави, передбачені цивільним законодавством (наприклад, визнання фізичної особи недієздатною чи померлою).

Суб'єктивними є: вихід із корпоративного підприємства, виключення учасника, відчуження чи відступлення частки в статутному капіталі або укладення цивільного правочину щодо майбутньої долі частки в статутному капіталі корпоративного підприємства (курсив мій. — *Р. К.*).

Висновки. На підставі проведеного дослідження автором зроблено низку висновків.

1. Виділяються фактична та юридична підстави виникнення корпоративних правовідносин. Фактичною вважається створення підприємства, а юридичною — унесення запису до ЄДРПОУ; так і з набуттям права власності на вклад фактичною підставою є його внесення, а юридичною — оформлення цього внеску.

2. Як правило, для набуття корпоративних прав має настати не один юридичний факт, а їхня сукупність. Наприклад, при спадкуванні виникнення корпоративних відносин залежить від комплексу юридичних фактів: бажання спадкоємця бути учасником корпоративного підприємства та позитивного волевиявлення інших учасників на його вступ до такого підприємства.

3. Деякі юридичні факти одночасно можуть бути як підставою набуття корпоративних прав, так і підставою їхньої зміни чи припинення. Наприклад, купівля-продаж частки в статутному капіталі одночасно є для продавця підставою припинення корпоративних прав, а для покупця — підставою набуття. Інші юридичні факти, зокрема створення корпоративного підприємства, є виключно підставою набуття корпоративних прав та обов'язків.

4. Автор пропонує ввести в науковий обіг такий термін, як «універсальна підстава корпоративних відносин». Під цим поняттям розуміти такі юридичні факти, які одночасно можуть слугувати як для виникнення, так і для зміни чи припинення корпоративних відносин.

Список використаних джерел

1. Корпоративне право України : підручник. В. В. Луць та ін.; за заг. ред. В. В. Луця. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 384 с.
2. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. Київ: Істина, 2008. 720 с.
3. Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2008. 20 с.
4. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2010. 38 с.
5. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти) : монографія. В. В. Луць та ін.; за заг. ред. В. В. Луця. Тернопіль: Підруч. і посіб., 2007. 320 с.
6. Постанова Вищого господарського суду України від 26.02.2016 № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин». *Вісник господарського судочинства*. 2016. № 1. С. 72.
7. Рекомендації Президії ВГС України від 28.12.2007 «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин». Втрата чинності від 25.02.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v5_14600-07 (дата звернення: 07.06.2020).
8. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах. Львів: Край, 2009. 464 с.
9. Смітюх А. В. Щодо класифікації корпоративних прав, їх суб'єктів та корпоративних відносин. *Правова держава*. 2016. № 21. С. 94–100.

References

1. Korporatyvne pravo Ukrainy : pidruchnyk. (2010). V. V. Luts ta in.; za zah. red. V. V. Lutsia [Corporate law of Ukraine : a textbook. V. V Luts and others]. Kyiv: Yurinkom Inter. 384 s. [in Ukrainian].
2. Kravchuk, V. M. (2008). Korporatyvne pravo. Naukovo-praktychnyi komentar zakonodavstva ta sudovoi praktyky [Corporate law. Scientific and practical commentary on legislation and case law]. Kyiv: Istyna. 720 s. [in Ukrainian].
3. Sarakun, I. B. (2008). Zdiisnennia korporatyvnykh prav uchasnykamy (zasnovnykamy) hospodarskykh tovarystv : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.03 [Exercise of corporate rights by participants (founders) of business associations : author's ref. dis. ... cand. jurid. science : 12.00.03]. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].
4. Kravchuk, V. M. (2010). Prypynennia korporatyvnykh pravovidnosyn v hospodarskykh tovarystvakh : avtoref. dys. ... dokt. yuryd. nauk : 12.00.03 [Termination of corporate legal relations in business associations: author's ref. dis. ... Dr. jurid. science : 12.00.03]. Kharkiv. 38 s. [in Ukrainian].
5. Zdiisnennia ta zakhyst korporatyvnykh prav v Ukraini (tsyvilno-pravovi aspekty) : monohrafiia. V. V. Luts ta in.; za zah. red. V. V. Lutsia [Implementation and protection of corporate rights in Ukraine (civil law aspects) : monograph. V. V Luts and others]. Ternopil: Pidruch. i posib., 2007. 320 s. [in Ukrainian].
6. Postanova Vyshchoho hospodarskoho sudu Ukrainy vid 26.02.2016 № 4 «Pro deiaki pytannia praktyky vyrishennia sporiv, shcho vynykaiut z korporatyvnykh pravovidnosyn». Visnyk hospodarskoho sudochynstva [Resolution of the Supreme Commercial Court of Ukraine of February 26, 2016 № 4 "On some issues of dispute resolution practice arising from corporate relations" Bulletin of commercial litigation]. 2016. № 1. S. 72 [in Ukrainian].
7. Rekomendatsii Prezydii VHS Ukrainy vid 28.12.2007 «Pro praktyku zastosuvannia zakonodavstva u rozghliadi sprav, shcho vynykaiut z korporatyvnykh vidnosyn». Vtrata chynnosti vid 25.02.2016 [Recommendations of the Presidium of the HCV of Ukraine dated 28.12.2007 "On the practice of application of legislation in the consideration of cases arising from corporate relations". Expiration from 25.02.2016]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v5_14600-07 (data zvernennia: 07.06.2020) [in Ukrainian].
8. Kravchuk, V. M. (2009). Prypynennia korporatyvnykh pravovidnosyn v hospodarskykh tovarystvakh [Termination of corporate legal relations in companies]. Lviv: Krai. 464 s. [in Ukrainian].

9. Smitiukh, A. V. (2016). Shchodo klasyfikatsii korporatyvnykh prav, yikh subiektiv ta korporatyvnykh vidnosyn. Pravova derzhava [Regarding the classification of corporate rights, their subjects and corporate relations. Constitutional state]. № 21. S. 94–100 [in Ukrainian].

Kolosov Ruslan,
PhD in Law, Associate Professor
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Mariupol)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3080-729X>

GROUND OF ORIGIN, CHANGE AND TERMINATION OF CORPORATE RIGHTS: FEATUTES OF LEGAL REGULATION

The article tells about the peculiarities of legal regulation of the grounds of origin, change and termination of corporate rights. The author, based on a thorough analysis of the relevant legislation and scientific literature determines the grounds for the emergence, change or termination of corporate relations and attempts to classify them. It was established that in the scientific environment, the grounds for the emergence of corporate rights are divided into primary and derivatives. This classification has been analyzed in detail in this work a number of suggestions for its refinement and improvement has been made. Research in this aspect has allowed us to draw a number of conclusions and proposals aimed at improving corporate legislation, which may be the basis for further scientific research.

1. As a rule, for the origin of corporate rights should set in not a single legal fact, and their totality, for example, in the inheritance - the origin of corporate relations depends on a set of legal facts: the desire of the heir to be a member of the corporate enterprise and the positive willing of other participants on its enter into such an enterprise.

2. Some legal facts may be simultaneously the basis for the acquisition of corporate rights, as well as the basis for their change or termination. For example, the purchase of the sale of shares in the authorized capital, at the same time is the basis for termination of corporate rights for the seller, and it is basis of acquisition for the buyer. Other legal facts, for example, the establishment of a corporate enterprise is solely the basis for the acquisition of corporate rights and obligations.

3. The author proposes to introduce the following term into scientific circulation: «universal ground for corporate relations», which can simultaneously serve both for the emergence and for the change or termination of corporate relations.

Key words: corporate rights; corporate relations; the grounds for the emergence, change and termination of corporate rights; statutory capital; share in the statutory capital.

Надійшла до редколегії 16.06.2020

Зразок для цитування:

Колосов Р. В. Підстави виникнення, зміни та припинення корпоративних прав: особливості правового регулювання. *Правовий часопис Донбасу*. 3 (72). 2020. С. 96—102. DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2020-72-3-96-102>